

הקדמה

א. בבא מציעא ל ע"ב

רבי ישמעאל ברבי יוסי הוה קאזיל באורחא, פגע ביה ההוא גברא הוה דרי פתכא דאופי, אותביניהו וקא מיתפח. אמר ליה "דלי לי", אמר ליה כמה שוין? אמר ליה פלגא דזוזא. יהיב ליה פלגא דזוזא ואפקרה. הדר זכה בהו. הדר יהיב ליה פלגא דזוזא ואפקרה. חזייה דהוה קא בעי למיהדר למזכיה בהו, אמר ליה "לכולי עלמא אפקנהו ולך לא אפקנהו..." והא רבי ישמעאל ברבי יוסי זקן ואינו לפי כבודו הוה! רבי ישמעאל ברבי יוסי לפנים משורת הדין הוא דעבד, דתני רב יוסף: "והודעת להם זה בית חייהם, את הדרך זה גמילות חסדים, 'ילכו' זה ביקור חולים, 'בה' זו קבורה, 'ואת המעשה' זה הדין, 'אשר יעשון' זו לפנים משורת הדין." ... "אשר יעשון" זו לפנים משורת הדין, דאמר רבי יוחנן לא הרבה ירושלים אלא על שדנו בה דין תורה. אלא דיני דמגזתא לדיינו?! אלא אימא שהעמידו דיניהם על דין תורה ולא עבדו לפנים משורת הדין.

ב. בבא מציעא כד ע"ב

רב יהודה הוה שקיל ואזיל בתריה דמר שמואל בשוקא דבי דיסא אמר ליה "מצא כאן ארנקי מהו?" אמר ליה "הרי אלו שלו." "בא ישראל ונתן בה סימן מהו?" אמר ליה "חייב להחזיר." "תרתיה???" אמר ליה: "לפנים משורת הדין." כי הא דאבוא דשמואל אשכח הנך חמרי במדברא ואהדרינהו למרייהו לבתר תריסר ירחי שתא, לפנים משורת הדין. רבא הוה שקיל ואזיל בתריה דרב נחמן בשוקא דגלדאי ואמרי לה בשוקא דרבנן אמר ליה מצא כאן ארנקי מהו אמר ליה הרי אלו שלו בא ישראל ונתן בה סימן מהו אמר ליה הרי אלו שלו והלא עומד וצווח נעשה כצווח על ביתו שנפל ועל ספינתו שטבעה בים.

מעשה דרבה בר בר חנה (חנן) ורב

ג. בבא מציעא פג ע"א

רבה בר בר חנן תברו ליה הנהו שקולאי חביתא דחמרא, שקל לגלימייהו. אתו אמרו לרב, אמר ליה "הב להו גלימייהו." אמר ליה, "דינא הכי?" אמר ליה, "אין, 'למען תלך בדרך טובים. (משלי ב:כ)" "יהיב להו גלימייהו. אמרו ליה, "עניי אנן וטרחינן כולה יומא וכפינן, ולית לן מידי!" אמר ליה, "זיל הב אגרייהו." אמר ליה, "דינא הכי?" אמר ליה, "אין – 'וארחות צדיקים תשמר. (שם)"

פועלים עניים ורעבים	קרוב לחסד	קרוב לדין	וכו'
ל' בבלי	ל' ירושלמי, מאירי	חילוק הפרישה בטור	
ל' בבלי	ל' ירושלמי, ב"ק כד:		
שיטת פשיעה	שיטות שלא פשעו	שכר לפשיעה?	
משלי	-	ערה"ש על מטרת משלי	
ל' ירושלמי	ל' בבלי, גי' "אין"	כופין למ"ה?	

ד. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת בבא מציעא פרק ו הלכה ו

תני ר' נחמיה: קדר מסר קדרוי לבר נש, תברין, ארים גולתיה. אתא גבי רבי יוסי בר חנינה. אמר ליה, "איזיל אמור ליה 'למען תלך בדרך טובים.'" אזל וא"ל, ויהב גולתיה. "א"ל, "יהב לך אגרך?" "א"ל, "לא." "א"ל "זיל ואמור ליה, 'וארחות צדיקים תשמור.'" אזל וא"ל, ויהב ליה אגריה:

ה. בית הבחירה (מאירי) מסכת בבא מציעא דף פג עמוד א

שומר שכר שנאנס במקום שהעדים מצויים ולא היה אפשר לו להביא ראיה שהוא משלם כמו שביארנו, מדת חסידות היא שלא לחייבו ולקבל שבועתו וליפטר, ואף שכרו אינו מפקיעו...

ו. טור חושן משפט הלכות שומר שכר סימן שד:א

המעביר חבית ממקום למקום ונתקל בדרך ישרה ונשבר החבית הוי פשיעה וחייב, אפילו אם הוא שומר חנם. מ"מ, מצוה הוא לעשות לו לפנים משורת הדין וליתן לו שכרו אם אין לו מה יאכל...

ז. פרישה חושן משפט סימן שד:א

לעשות לו לפנים כו'. פירוש לפטרו מתשלומין, וגם מצוה אפילו ליתן לו שכרו אם הוא עני כו'. ומשמע לי דלענין תשלומין אפילו אם הוא עשיר אין לחייבו, וכן נראה לשון הגמרא שם... אפילו קודם שידע שהיו עניים צוה רב שאין לחייבם בתשלומין וק"ל:

ח. גר"א על משלי ב:כ

"טוב" הוא נקרא המטיב עם הבריות ו"צדיק" הוא העושה צדקות ונותן משלו לבריות כחנם אף שלא היה ראוי ואף להטיב עמהם והוא עושה עוד צדקה עמהם זהו הנקרא "צדיק" והוא יותר מן הטובים, לכן אותן הם מועטים, כי זה יותר קשה על האדם לעשות גם צדקה עם הבריות...

ט. ספר אור זרוע חלק ג פסקי בבא מציעא סימן פד

... שאר אבידה שאינה לפי כבודו אף על פי שהתחיל בה לא מיחייב ואם בעל נפש הוא אף על פי שאינה לפי כבודו ואף על פי שלא התחיל בה מיחייב משום אשר יעשון זו לפנים משורת הדין כר' ישמעאל בר יוסי...

י. שו"ת ציץ אליעזר חלק ח סימן ג

ויתכן עוד גם זאת דאצל אותם ההולכים בדרך טובים ושומרים אורחות צדיקים מעדת האשכנזים אצלם נהיה הדבר הזה כדין ועליהם איפוא לדקדק לשמור על כך ללכת עם הציציות בחוץ. וכאשר דנתי בדומה לזה לגבי דיני ממונות וביחסי עובד ומעביד, ועל פי מה שראיתי שכותב בספר עצי ברושים להגאון הגר"ש הכהן ז"ל מווילנא סי' נ"ג, דמביא שם ששמע דבר נחמד מאד מפי הגאון הצדיק מו"ה שלמה זאב זצ"ל שהי' מ"מ ומו"ץ בוויילנא משך מ' שנה, בביאור סוגיא דב"מ ד' פ"ג ע"א, דתמה דמאחר ששאל רבה בר בר חנא מרב אי דינא הכי מה זה שהשיב לו אין דכתיב למען תלך בדרך טובים, וכן כששאל לו בעת שאמר לו זיל הב להו אגרייהו אי דינא הכי השיב לו אין וארחות צדיקים תשמור, ולכאורה מה זה תשובה דהא הוא שאל לו אם הוא דין תורה דצריך להשיב להם גלימיהו ולשלם אגרייהו והוא השיב לו דכן כתוב בספר משלי והלא ידוע דכל ספר משלי אינו אלא מידות ומוסרים שצריך אדם להתנהג מצד המוסר ודרך ארץ ולפנים משורת הדין וע"ד שמצינו גם בתורה שהזהירה ועשית הישר והטוב בעיני ד' אלקיך ולמדו מזה לדין מצרנות אבל באמת אינו דין גמור וא"כ אין זה תשובה על שאלת רבה בר בר חנא, והוא מוטיב לה והוא מפרק לה בטוב טעם ודעת דרב שפיר השיב לו מקרא דמשלי הנ"ל, והיינו דרב דייק מלשון הכתוב דכתיב "למען תלך בדרך טובים" ומשמע דהטובים יש להם דרך אחר שלא כשאר בני אדם, וכן כתיב וארחות צדיקים תשמור משמע דהצדיקים יש להם אורחות אחרים, רק דשלמה המלך הזהיר דכל בני אדם ג"כ ראוי שילכו בדרך טובים ובאורח צדיקים, ומזה הוציא רב דלת"ח וצדיקי הדור הם מחויבים ע"פ ד"ת לעשות לפנים משורת הדין שאצלם לפנים משורת הדין הוא דין גמור, ושפיר השיב רב לרבה בר בר חנה דכיון דאתה צדיק ות"ח מחויב אתה להתנהג ע"פ ד"ת לעשות לפנים משורת הדין ולתת להו אגרייהו דכן הוא דרך הטובים וצדיקים דמחויבים לעשות לפנים משורת הדין, ע"כ עיין שם.

יא. רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ה:יא

ויש דברים אחרים שהן בכלל חילול השם, והוא שיעשה אותם אדם גדול בתורה ומפורסם בחסידות דברים שהבריות מרננים אחריו בשבילם, ואף על פי שאינן עבירות הרי זה חילול את השם... הכל לפי גדלו של חכם צריך שידקדק על עצמו ויעשה לפנים משורת הדין, וכן אם דקדק החכם על עצמו והיה דבורו בנחת עם הבריות ודעתו מעורבת עמהם...

יב. שיטה מקובצת מסכת בבא מציעא דף כד עמוד ב

נעשה כצווח על ביתו שנפל וכו'. למי שאינו כל כך אדם חשוב דלא מחייבין ליה לעשות לפנים משורת הדין. ה"ר יהונתן:

יג. רש"י כתובות פו.

אדם חשוב שאני - לפי שלמדין הימנו ויש שיעשו אף שלא לקרובים.

יד. רש"י מסכת בבא מציעא דף פג עמוד א

שקולאי - נושאי משאות, ותברו ליה שלא במקום מדרון, ובפשיעה. אי נמי בדיגלא.

טו. סמ"ע סימן שד ס"ק א

הטור [סעיף א'] חילק בינייהו, וכתב דבנתקל במקום שאינו מדרון הוה פושע וחייב מדינא אפילו שומר חנם... דמחשבינן ליה לודאי פושע דה"ל ליזהר מלהיות נתקל כיון שהלכו במקום הישר, אלא שמ"מ מצוה לכנוס עם הפועלים לפנים משורת הדין וכדכתיב [משלי ב' כ'] למען תלך בדרך טובים, כל שלא ידענו שפשע במזיד...

טז. ר' אברהם שרמן, כפיה לעשות לפנים משורת הדין, תחומין כד (תשס"ד)

הנהלת הבנק טוענת, שחייב זה לעשות לפנים משורת הדין מהווה תמריץ לעובדים האחרים, שמעתה ואילך לא יחששו לפשוע בעבודתם. על כך יש להשיב מפירושו של ה"ר צבי פנחס ליפשיץ בספר דרך הישר (מובאים דבריו באוצר מפרשי התלמוד לסוגיה הנ"ל). הוא כתב שאף רבב"ח ידע שבדרך כלל יש לנהוג לפנים משורת הדין, אך במקרה שלו סבר שכיון שיש לחוש לתקלה, שאם יחריש להם יאבדו אף ממון אחרים בפשיעתם, אין לנהוג אלא על פי דין. ורב השיב לו, דאינו כן, אלא עליו לילך בדרך טובים ואין לו לחוש לתקלת אחרים. וכן היו סברותיהם לענין תשלום השכר, דרבב"ח סבר דעד כדי כך אינו חייב, דיש לחוש לתקלה; אבל רב השיב לו, דלהכי כפל הפסוק 'ואורחות צדיקים תשמור' לומר, שאף אם הלכת בדרך טובים, עליך לשמור גם אורחות צדיקים ולנהוג עוד יותר לפנים משורת הדין ולא לחוש לכלום.

יז. חידושי הרמב"ן מסכת בבא מציעא דף פג עמוד א

שקל גלימייהו שלא יברחו, ואתא קמיה דרב' בהדייהו לדינא אי פשעו אי שברו בכוונה אי במקום רואה שישלמו, ואם לאו שישבעו כמתני'. וא"ל רבא מיד "הב להו גלימייהו", ואמר ליה "דינא הכי דלא יודו ולא ישבעו כלל?"...

יח. בית הבחירה (מאירי) מסכת בבא מציעא דף פג עמוד א

ודבר זה ראוי לפרשו בדרך זה שטען האונס במקום שהעדים מצויים ולא היתה בידו ראיה הא אם נתחייבו מצד פשיעה יראה שאין כאן חסידות אלא מקבל מהם תשלומיו וגדולי הרבנים פרשוה בפשיעה ולא יראה כן...

יט. תוספות מסכת בבא מציעא דף כד עמוד ב "לפנים"

ולקמן בסוף פרק האומנין (דף פג.) מייתי קרא אחרנא "למען תלך בדרך טובים" שהוא מדברי קבלה, ושביק קרא ד"אשר יעשון" שהוא מדברי תורה, וי"ל דלא מייתי קרא ד"אשר יעשון" אלא במקום שאחרים חייבין והוא פטור, כמו במראה דינר, דאחרים דבעו למילף חייבים ור' חייא דלא בעי למילף פטור, ולפנים משורת הדין שילם כמו אחרים. וכן בעובדא דרבי ישמעאל דזקן ואינו לפי כבודו הוה ועשה לפנים משורת הדין כמו אחרים. והכא בשמעתין דהדרינהו בתר תריסר ירחי שתא כ"ע פטורים, לכך לא מייתי קרא הכא, ומ"מ משום לפנים משורת הדין בעי ליה לאהדורי כיון שאינו מתחסר ממונא.

אבל בסוף האומנין (שם) בהנהו שקולאי ששברו לו החבית ועשו לו הפסד גדול, משום לפנים משורת הדין אין לו להפסיד, לכך מייתי קרא "למען תלך בדרך טובים."

כ. ערוך השולחן חושן משפט סימן שד:יא

ומשמע בגמ' שהדיין מחוייב לומר לו כך, שמהראוי לעשות כן ויאמר לו דאף דלאו מדינא הוא אמנם אנשים טובים וצדיקים עושים כן, ואם ישמע ישמע ואם לאו אין כופין אותו על כך.

כא. רי"ף מסכת בבא מציעא דף נא עמוד ב

ואכרע רבינו חננאל ז"ל האי טעמא בתרא, וסייעיה מהאי מעשה דרבה בר רב הונא דתברו ליה הנהו שקולאי חביתא דחמרא ושקליה לגלימייהו אתו לקמיה דרב אמר ליה זיל הב להו גלימייהו וא"ל רבה דינא הכי ולא א"ל אין, ואף לא אמר ליה "[טענת] שבועה אית לך גבייהו ולא ממונא," שמעינן מינה במקום שיש ראיה הוא, ואמר להו רבה "אייתו ראיה ואיפטרו או שלימו," והודה לו רב ובא לו מדרך אחרת...

כב. שיטה מקובצת מסכת בבא בתרא דף ה עמוד א

ולריצב"א ז"ל נראה ליישב פירוש הזה דהכריחו לנהוג בו מדת רחמנות משום למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור כי ההיא דסוף פרק האומנין...

הוי לפנים משורת הדין, או לא?

כג. רש"י מסכת בבא מציעא דף פג עמוד א

בדרך טובים - לפנים משורת הדין.

כד. רש"י דברים ו:יח

הישר והטוב - זו פשרה, לפנים משורת הדין:

לפנים משורת הדין: דאורייתא?

כה. השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם שורש א

ולפי דעתי עוד כי אין ראוי למנות שום מצוה משום אזהרת יתרו למשה רבינו באילו להודיע אותם לישראל ולדרוש להם שיהיו זריזים באלו המצוות תמיד כדי לשכן ביניהם אהבה ואחזה שלום וריעות כי בכך יתמעטו התרעומות והדינין ביניהם ולא יצטרכו למשפטים בכל עת וזה מעצתו אליו וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום כמו שהזהיר...

כו. רמב"ן דברים ו:יח

ועשית הישר והטוב בעיני ד' - על דרך הפשט יאמר תשמרו מצות ד' ועדותיו וחקותיו ותכוין בעשייתן לעשות הטוב והישר בעיניו בלבד. ולמען ייטב לך - הבטחה, יאמר כי בעשותך הטוב בעיניו ייטב לך, כי ד' מטיב לטובים ולישרים בלבותם. ולרבותינו בזה מדרש יפה, אמרו זו פשרה ולפנים משורת הדין. והכוונה בזה, כי מתחלה אמר שתשמור חקותיו ועדותיו אשר צוך, ועתה יאמר גם באשר לא צוך תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו, כי הוא אוהב הטוב והישר:...

כז. דרישה חושן משפט סימן א:ב

ועוד יש פירושים אחרים ואין צורך בהם אלא העיקר כמ"ש בפרישה והוא ודאי היה דעת התוספות ורבינו וכ"כ בית יוסף בעצמו בסימן ט"ו במחודש ס"ד בשם הרשב"א וכ"כ הרא"ש בתשובה (כלל עה סי' ג) הביאו רבינו לקמן סימן צ"ט (ס"כ) עיין שם. ועוד היה נ"ל לפרש שכוונתם במ"ש דין אמת לאמתו ר"ל שדן לפי המקום והזמן בענין שיהא לאמתו ולאפוקי שלא יפסוק תמיד דין תורה ממש, כי לפעמים שצריך הדיין לפסוק לפנים משורת הדין לפי הזמן והענין. וכשאינו עושה כן אף שהוא דין אמת אינו לאמתו. ועל דרך שאמרו חז"ל (ב"מ ל ב) לא נחרבה ירושלים אלא שהעמידו דיניהן על דין תורה ולא לפנים משורת הדין. ועל זה נאמר לא תסור מכל הדברים אשר ירוך ימין ושמאל שדרשו רז"ל (ספרי שופטים פסקא קנד) אפילו אומרים לך על ימין שמאל כו' וכל שכן שאומרים לך על ימין וכו' שפירש בעקידת יצחק (שמות שער מג) עד"ז שאומרים לך לפעמים על הדין שהוא נוטה לפי הדעת כך והוא פוסק להיפך וזהו ימין שלו לפי הענין.

כח. ר' צבי שכטר בשם הגרי"ד סולובייציק, נפש הרב עמ' רסז-רסח

ענין הפשרה היה רגיל רבינו לבאר שהוא ג"כ פסק דין... אלא שהוא פסק של לפנים משורת הדין המיוסד ע"פ יושר. ואין ההלכה אומרת לחלק לשנים את סכום הממון אשר עליו הם מחולקים, אלא לקבוע על פי רגש היושר – מי הוא הצודק בעסק הזה. ולפעמים יהיה הפסק בפשרה להיפך במאה אחוז מהפסק אילו פסקוהו לפי הדין. והעולם רגילים לומר [וכך היא באחרונים] שיש ב' סוגי פשרה, שיש פשרה הקרובה לדין, ויש פשרה סתם. ורבינו אמר שאינו מבין הבדל זה, דהלא כל הענין של פשרה יסודו בקרא ד"ועשית הישר והטוב" – שמחוייבים תמיד לנהוג כפי היושר (ולפנים משורת הדין), ואם כן זה הענין גופא הוי דין התורה.